

EDEBİ ÇEHRESİYLE MEVLEVİHANELER

Doç. Dr. İskender PALA

Tasavvuf his işidir, gönülde başlar, gönülde ma'kes bulur. Sanat ve sanatın sözlü kolu edebiyat ile onun en soylu kısmını teşkil eden şiir de bir duygu mahsûlüdür; o da gönle hitap eder. Türk şiirinin Anadolu'daki teşekkül ve tekâmül çağına bir göz geçirecek olursak, Mevlânâ'dan sonra Anadolu'da yetişen tasavvuf ehlinin zengin bir edebiyat muhiti ortaya koyduklarını görürüz. Bu muhit içerisinde en müstesna yeri, şüphesiz Mevlevî tekkeleri işgal etmekteydi. Mevlevîlik kültürünün sanat ve edebiyat sahasına zengin motifler taşımış olması, Mevlânâ müntesiplerinin genellikle münevver tabakadan bulunması, onun tefekkür sisteminde şiire büyük önem verilmesi ve daha da önemli şiir yoluyla irşâdi bizzat Mevlânâ'nın da şiar edinmesi, Mevlevîliğin diğer tarikatlara nazaran edebiyat hamîliğine daha aktif olarak üstlenmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Genelde, Mevlevîhânelerde neş ü nemâ bulan bu şiir muhitinde dervişler, kendi dilek ve arzularını, tasavvufî heyecanlarını, fikrî ve zühdî normlarını hep Mevlevîlik zaviyesinden terennüm etmekteydiler. Millî, dinî ve beşerî her türlü his ve fikirlerini; muhataplarına vermek istedikleri her türlü vecd ve tasavvuf kültürünü, şiir yoluyla daha etkin biçimde anlatabiliyorlardı. Zaten tarihî seyir içinde şiirin ortaya çıkış gayesi de bu didaktik endişedir. Vezin ve kafiyeyle bağlanan söz, daha uzun yaşayan ve daha fazla akılda kalan sözdür. Bu açıdan bakıldığında şiir, en fazla tasavvuf edebiyatında ilk doğuş gayesine ulaşmıştır. Binaenaleyh, şiir taşıyla, tasavvuf çeşmesinden en fazla suyu içenler de hiç şüphesiz Mevlânâ müntesipleridir. Bu nasıl olmuştur?

Hepinizin de bildiği gibi, Mevlevîlik bir teşkilat olarak Mevlevî tekkelerinde gelişip genişler. Daha Mevlânâ hayattayken, medresesine birkaç derviş hücreci yapıldığı ve hücrelerde ikamet eden dervişlerin varlığı malûmumuzdur. Bu ilk nüveden itibaren Mevlevîhaneler, günbegün tekâmül etmiş; türbesi ve hücreleriyle, namazgâhı ve meydanıyla, semâhânesi ve çelebi dairesiyle, selamlık ve harem dairesiyle, çilehânesi ve mutfağıyla mükemmel bir sosyal hayat merkezi hâlini almıştır (1). Dahası, her Mevlevîhanede bir de kütüphâne kurulmuştur (2). Böyle bir muhitte şiirin daima gündemde kalmasının çeşitli sebepleri vardı. Birincisi, daha önce de söylediğimiz gibi, şiirin en etkili didaktizm vasıtası olmasıydı. İkincisi, er-pîr yolunda yürümek, yani Mesnevî'yi okumak-anlamaktı. Üçüncüsü, modern hayat şart ve imkânlarının olmadığı o dönemlerde şiirin bedîî bir zevk ve önemli bir haz vasıtası olmasıydı. Bu sebepleri çoğaltmak elbette mümkündür. Ancak yüzyıllar içinde Mevlevî tekkelerinin âsitâne yahut zâviye bazında Osmanlı yurt sathında işgal ettikleri (3) manevî muhit gözününe getirildiğinde, Mevlevîlik kültürünün yayılmacı politikasının, şiirin de devamlı yayılmasına ve revaçta tutulmasına yol açtığı anlaşılır. Ancak tam bunun tersini söylemek de mümkündür. Şiir ile ünsiyeti olan aydın kesimin tarikat tercihi yaparken Mevlevîliği favori göstermesi de bunun ispatıdır.

Mevlevîhaneler ile şiiri birbirinden ayırmak mümkün değildir. Öncelikle mekân olarak Mevlevîhanelerin pek çok duvarında, kapısında, levhasında, kitabesinde, mihrabında, mahfelinde bol bol şiire rastlanır. Ayrıca kendi teşkilatı içinde de şiire bizzat

- (1) Geniş bilgi için bkz. A. Gölpınarlı, Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul, 1953, s. 330 vd. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II. Baskı, İstanbul, 1983, c. II, s. 516.
- (2) Bildiriler (Mevlânâ'nın 700. ölüm yıldönümü dolayısıyla uluslararası Mevlânâ semineri), Ankara, 1973, s. 275.
- (3) A. Gölpınarlı, Osmanlı İmparatorluğu'nda köylerdeki hariç 10 adet âsitane ve 76 adet de zaviye tesbit etmiştir (bk.a.e., s. 335 vd).

yer verilmiştir. İşte bu sebeplerdir ki "(Osmanlı döneminin) sanat hayatında Mevlevîhâneler birer musıkî ve edebiyat okulu gibiydiler (4)."

Her semahânededen Mesnevî okunan bir minber veya kürsü mevcuttur. Hücrelerin pek çoğunda şiir ya okunmakta; ya yazılmaktadır. Bu hususta A. Gölpınarlı'dan küçük bir epizot nakledelim:"

"Herhangi bir Mevlevî tekkesine gidip hücrelerin bulunduğu koridora dalan, bir odadan hafif bir ney sesi duyar, burada ney meşk edilmektedir. Başka bir hücreden na't, bir başka hücreden âyin sesi gelir. Buralarda da na't ve âyin öğretilmede, ilm-i edvâr ta'lîm olunmadadır. Dışarıdan hiç bir ses duyulmayan hücrelerde de ya Mesnevî okutulmaktadır, yahut, Dede bir yere gitmiştir (5)." Biz buna Dede'nin o sırada şiirle meşgul olduğu faraziyesini de ilave edebiliriz. Gölpınarlı'nın sözlerindeki "na't ve âyin öğretilmediği" yahut "Mesnevî okutulduğu" hususlarına dikkat edilirse; Mevlevîhânelerdeki gündelik olağan hayatın bir kısmını şiirin teşkil ettiği görülür. O hâlde denilebilir ki, Mevlevîhânelerde şiir, bir mükâleme ve iletişim aracıdır, sanattır. Üstelik, duyguyu anlatmak ve inandırmakta nesirden kat kat üstün olan şiiri bizzat Mevlânâ hazretleri kullanmıştır. Fihî Mâ-Fih'te, onu sevenlerin şiiri sevdiğini ve kendisinden şiir söylemesini istediklerini; bu yüzden şiir söylemeye başladığını, Horasan'da kalsaydı şiir söylemeyeip -çünkü orada Mevlânâ mertebesinde bir kişi için şiir ayıp görülürdü- vazlarla halkı irşâd edeceğini, ancak Anadolu'da şiirin çok geçerli olduğunu ve bu yüzden şiire meylettğini söylemektedir (6). Anadolu'da şiir, Mevlânâ'dan sonra da el üstünde tutulmuş ve özellikle Mevlevîhânelerde hayatın bir parçası olmuştur. Nitekim Mevlevîhanlık ve Mesnevî okutmak, Mevlevîlikte resmî bir görev ve faaliyettir. Mesnevîhan olmak için icazetnâne şartı aranırdı. Ancak Mevlevîlik şartı aranmazdı. Bu, bize, Mevlevîlikte şiirin Mevlevîhane dışında da bir vasıta olarak kullanıldığını gösterir. Nitekim bu sebeplerdir ki herhangi bir Mevlevî şeyhi tarafından teberrüken, sikke tek-birlenerek destar sarmasına izin verilen pek çok Mesnevîhan vardır. Zamanla Dâru'l-Mesnevî'lerin kurulduğu ve buralarda yalnızca Mesnevî okutulduğu da bir vaktadır. İstanbul'da Murad Molla Dâru'l-Mesnevîsi bunlardandır (7). Keza Mevlevî kültürü, şiiri camilere de taşımış ve belli günlerde büyük camilerde Mesnevî okutular olmuştur. Tahirül-Mevlevî, Fatih Camii'nde Mesnevî okuttuğunu, Mesnevîhan destarını ne yolla sar-dığını ve hangi günler derslere devam ettiğini hatıralarında uzun uzun anlatır (8).

İşte böylesi geniş bir muhite yayılmış olan Mevlevî şiir kültürü hiç şüphesiz öncelikle Mevlevîhânelerde canlı biçimde yaşatılmaktaydı. Bütün Mevlevîhâne şeyhlerinin şiir ile yakından alâkalı oldukları, hatta pek çoğunun şair olduğunu, buldukları muhitte şiiri tervic ettikleri de söylenebilir. Nitekim esrar Dede'nin Mevlevî şairlerin hâl tercümelerini konu alan Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyân'ında biraz gayretkeşlikle de olsa ikiyüzlü aşkın şairin biyografisi verilir (9). Yaklaşık, Mevlânâ'dan sonraki beş asırlık zaman dilimi için bu rakam, değil bir teşkilat ve tarikat için; belki topyekûn bir millet için bile oldukça önemlidir. Kezâ şuarâ tezkirelerinde Mevlevî olarak zikredilen Divân şairlerinin sayısı da az değildir. Divân edebiyatının en önde gelen isimlerinden Şeyhülislam Bahâî, Cevrî, Vecdî, Şeyhülislam Yahya, Fasîh Ahmed dede, Nefî, Nailî, Neşatî, Nabî, Nedîm, Şeyh Galib gibi şairler, birer Mevlevî idiler. Elbette bunlar Mev-

(4) bkz. İ. Ünver, Neşatî, Ankara, 1986, s. 9.

(5) bkz. Gölpınarlı, a.e., s. 343.

(6) A. Gölpınarlı, Fihî Mâ-Fih'ten naklen, Mevlana Celaleddin, İstanbul, 1951, s. 234.

Fihî Mâ-Fih (Hzl. A. Gölpınarlı), II. Baskı, İstanbul, 1972, s. 62.

(7) Geniş bilgi için bkz. O. Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, c. I., İstanbul, 1939, s. 133-135.

(8) bkz. Tahirül-Mevlevî, Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri, İstanbul, 1990, s. 136 vd.

(9) bkz. F. Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri (Çe. C. Üçök), Ankara, 1982, s. 348-349.

levî olmasalar da usta birer Divân şairi olacaktı. Ancak onların edebî şahsiyetleri oluşurken, Mevlevîhânelerde geçirdikleri şiir dolu saatlerin payı da inkar edilemez. Nitekim pek çoğunun divânında Mevlanâ ve Mevlevîlikle ilgili zengin motiflere rastlanmaktadır. Burada şöyle bir genelleme yapmak mümkündür. Divân şiiri, diğer tarikat mensuplarından çok Mevlevî şairlerinden ve dolayısıyla Mevlevîhâne muhitinden etkilenerek, tasavvufu, aslı unsurlarından biri hâline koymuştur. Bilindiği gibi Divân şiiri kısmen aristokrasi kokar. Mevlevî şairlerin hemen pek çoğunun münevver tabakadan olduğu düşünülürse bu oluşum normal karşılanır. Kaldı ki Divân şairi içinde yer almayan ve yalnızca tarikat gayretiyle Mevlevîhânelerde tasavvuf içerikli didaktik şiirler yazan şairlerin varlığı da bu etkiyi kuvvetlendirmekteydi. Buradan yola çıkarak Mevlevîhânelerde zaman zaman Divân şiiri sohbetleri yapıldığını da söylemek pek hatalı olmayacaktır. Mevlevîlik âdâb ve erkânı gereği yılın bazı özel günlerinde şiire revac verildiği ve meselâ miraciyeler okunduğu bir gerçektir (10). Mevlevîhâne hücrelerinin duvarlarında insan hâlâ o şiir dolu hoş sadaları bugün bile duyar gibi olur. Dahası, pek çok âyinhân, pek çok zâkir ve zâkirbaşı, şiir kültürüyle memlû olarak kendi tekkelerini şenlendiriyorlardı. Hatta zikirlerde bir şiir âhengi ve buna bağlı olarak ritmik bir vezin tatbik edildiği sanılabilir. Mevlevîhânelerin kütüphânelerinde Kur'an-ı Kerim'den sonra ilk demirbaş kitabın Mesnevî sonra da sırasıyla menâkıp kitapları ile divânlar ve şiir mecmuaları olduğunu söylemek yanlış olmaz. Binaenaleyh, sözgelimi bugün Konya kütüphâneleri ile pek çok tekke koleksiyonlarında şiir kitaplarının çokluğu bunun delilidir. Bunlar içinde aslen Mevlevî olan Divân şairlerinin kaside, gazel gibi manzumeleriyle dolu divânlar bulunduğu gibi, mevlevîliğin âdab, erkân, an'ane ve terimleriyle dolu şiirler ve şiir koleksiyonları ile âyinler de mevcuttur. Divân şiiri olsun, âyin türü olsun manzumelerin pek çoğunda biz bir Mevlevîhâne kültürü bulabilir, "Matbah ve Çile âdâbını, Âteş-baz'ı, somatı, istivâyı, sematı, nev-niyâzı, hamûşîyi (11)" görebiliriz. Sözgelimi Galib Dede'nin ünlü,

Ah mine'l-ışkı ve hâlâtihî

Ahraka kalbî bi-harârâtihî

vasıta beytini de ihtiva eden terci-i bendi -sûretâ âşıkâne olmakla beraber- bu türde terimler ihtiva eden tasavvufâne bir şiirdir.

"Tekkeler ve Zaviyeler" adlı önemli eserinde Mustafa Kara, "Tekke, söylemesi gereken şeyler için daha müsaid bir ortam meydana getirebilmek için, başta musıkî olmak üzere güzel sanatlardan faydalanmıştır. Güzel sözün, sesin ve güzel çizginin -hattın- birleştiği tek yer tekkelerdir. Bunun için edebiyat ve musıkî tarihimizi tekkelerden ayrı olarak ele almak ve işlemek mümkün değildir (12)." der. Bu konuda bizat Mevlanâ'nın ne düşündüğünü bize oğlu Sultan Veled şöyle açıklıyor: "(Mevlanâ"ya göre" âşik, yani asıl mutasavvıfla şair; birbirinden ayrıdır. (...) Çünkü aşıkın şiiri Kelâm-ı İlâhî'nin tefsiri olduğu hâlde, şairinki sarmısak buharı gibidir; aşıkın şiiri hayret ve mestlik neticesidir; hâlbuki şairinki varlık mahsûlüdür (13)." Mevlevî şairini alelâde şairden üstün tutan bu müjdedir ki zamanla tekke muhiti dışındaki şairleri de kendi normlarının âşinası eylemiştir. Böylece Mevlevîlik yalnız mistik bir teşekkül olmakla kal-

(10) Bu hususta Metin Akar şöyle demektedir: "Kanaatimize göre başlangıçta, bilhassa Mevlevî tekkelerinde, sonra tekkelerle birlikte camilerde, daha sonra da tekke, cami ve evlerde miraciye okunması âdet olmuştur." Bu görüş, Mevlevî edebiyatının zamanla nasıl yayıldığına bir delil olarak gösterilebilir. (bkz. M. Akar, Türk Edebiyatında Manzum Miracnâmeler, Ankara, 1991,

(11) bkz. A. Gölpınarlı, Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul, 1953, s. 450.

(12) bkz. Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, II. Baskı, İstanbul, 1980, s. 61.

(13) bkz. F. Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, IV. Baskı, Ankara, 1981, s. 228 (Dipnot nr. 67).

mayıp, aynı zamanda bir kültür, sanat ve medeniyet mektebi değeri kazanmıştır. Bu mektepte yerli yabancı yüzlerce, binlerce kültür insanı yetişmiş ve Mevlanâ'nın fikir ve gönülleri yücelten felsefesini, İslâm imanının ihlasını tatbik, teşvik ve tahrik etmişlerdir. Bunlar içinde şiir ile uzak-yakın ünsiyeti bulunanlar, bir teşekkül olarak bağlı oldukları Mevlevîhâne muhitini terennümde, Mevlanâ'nın az evvel zikredilen şair tanımı ışığında, oldukça hâhişger davranıyorlardı. Bunun dışında olanlar yok muydu? Elbette vardı. Hemen belirtmeliyiz ki bazı Mevlevî şairleri de Divân şairi gibi serbest davranabiliyor, yerine göre talimî mahiyette basit şiirler, tasavvuf karakteri taşımayan lirik manzumeler ve hatta hikemî-didaktik veya âşikâne söyleyişler ile sanatlarında çeşitliliğe ulaşıyorlardı. Kısacası Mevlevî tekkelerinde tasavvufu konu edinmeyen divân şiirleri de yazılırdı. Tıpkı tekke dışında olup da tasavvuf umdeleriyle dolu şiirler yazılması gibi. Bu tutum, ne birine nâkîsa; ne diğerine rüchân verir. Bilakis her iki tutum da birbirini dengeler biçimde toplumun müteccanis yapısını gösterir. Elbette ki Mevlevî edebiyatı, Mesnevî tercüme ve şerhlerinden ibaret kalmayacaktı. Buna mukabil Divân şiirinin de toplumu temelinden etkileyen bu köklü kültüre bigâne kalması düşünülemezdi. İşte bu bağlamda Mevlevîhânelerin deruhte ettikleri vazife ve Türk şiirine hizmetleri hiç de küçümsenecek derecelerde değildir. Şimdi biz, Mevlevîhâne ile birinci derecede teması bulunmayan, Mevlevî-meşreb oldukları için Mevlevîhâneye zaman zaman uğrayan üç şairden birer manzumede, Mevlevîhâneyle ilgili birkaç mütalaa yürütmek istiyoruz.

İlk şiirimizi XVI. asırdan seçtik. Şiir, daha önce değişik tarikatlara intisab etmiş, sanatının olgunluk döneminde ise Mevlevîlikte karar kılmış bir yeniçeri şair olan Aşkî'ye (ö. 1576) ait (14). Aşkî'nin divânında Mevlevîlikle ilgili başka manzumeleri de vardır. Özellikle gazel vadisinde

**Ger şehensâh-ı cihân olmak dilersen derviş ol
Âlem-i itlâka hân olmak dilersen derviş ol
(...)
Aşk ile olup cihânda derbederlikten halâs
Gel kabûl-i âsitân olmak dilersen derviş ol**

gibi ateşli beyitleri varsa da burada sözkonusu edeceğimiz manzume onun asıl başarılı olduğu murabba nazım şekliyle söylenmiştir. Bu murabba Mevlevîlikle ilgili felsefî, mücerred meselelere çözüm aramak yanında, âdetâ bir Mevlevî zikrinin seyrini de zengin motiflerle anlatmaktadır. Bu manzume, bir zikirin belki hemen sonunda ve hatta henüz Mevlevîhânedan dışarı çıkmadan yazılmış kadar canlı ifadelerle dolu, mecaz ile gerçeği içiçe vermiş durumdadır:

**Biz hevâ-yı zülf-i dildâr ile sevdâyilerüz
İnlesek dem dem aceb mi şevk ile nâyîlerüz
Pâ-bürehne çâk-sîne merd-i rüsvâyîlerüz
Şems'den yakduk çerâğ-ı aşkı Meylâyîlerüz**

**Zâhidâ esrârdan sanma bizi kim hâliyüz
Tığ-veş üryânlaruz lîkin cihân kattâliyüz
Tekye-gâh-ı âlemün bî-kayd olan abdâhyuz
Şems'den yakduk çerâğ-ı aşkı Meylâyîlerüz**

**Lâübâlî meşrebüz âvârelükdür kârumuz
Eksük olmaz cür'adân-ı sîneden esrârumuz
Câm-ı vahdet mestiyüz âşüftedür destârumuz
Şems'den yakduk çerâğ-ı aşkı Meylâyîlerüz**

(14) Geniş bilgi için bkz. İ. Pala, Aşkî ve Divanından Örnekler, Ankara, 1988.

Ayrulukdan inlerüz ney gibi her dem zâr u zâr
Şems önince eylerüz gâhî semâi zerre-vâr
Mesnevi'le Ma'nevî'dür nutkumuz leyl ü nehâr
Şems'den yakduk çerâğı-ı aşkı Mevlâyîlerüz (15)

Aşkî'den yarım asır kadar sonra yazılan bir manzume de devrin Mevlevî padişahı I. Ahmed'e (ö. 1617) ait. Bahtî mahlasıyla yazan padişah bu gazelinde Mevlânâ hazretlerine intisabını anlattıktan sonra bir Mevlevîhâneyi teşrif edip semâi seyrettiğini söyler. Sonra da ulu pîr mevlana'dan istimdadda bulunup İslâm düşmanlarına karşı himmetini talep eder:

Mesnevî'sin işidüp hazret-i Mevlânâ'nun
Gûşvâr oldu kulagumda kelâmı anun

Def ü ney nâle kılup Mevlevîler itdi semâ
Eyledük yine safasım bugün devrânun

Emr-i Mevlâ ile bir himmet ide Mevlânâ
Gele ayağuma kim kelleleri a'dânun

Cedd-i a'lâlaruma himmet idegelmişdür
Ben de umsam ne aceb himmetin ol sultânun

Bahtiyâ bendesi ol dergeh-i Mevlânâ'nun
Taht-ı ma'nîde odur pâdişehi dünyânun (16)

I. Ahmed'in saltanatını idrak etmiş bir Mevlevî şair de,

Bulmağa reh-güzer-i memleket-i ma'nâyı
Piş-rev idinelüm himmet-i Mevlânâ'yı

diyen Cevrî'dir (ö. 1654). Divânında Mevlânâ hakkında bir medhiyesi de bulunan Cevrî, İlyas Paşa adına kaleme aldığı bir kasidesinde (beyit 13-21) Paşanın Balıkesir'de bina ettirdiği camiden bahsettikten sonra Mevlevîhâne hakkında şöyle demektedir:

(...)
Misâl-i Ka'be ol camî egerçi bî-nazîr oldı
Velîkin Mevlevî-hâne aceb cây-ı temâşâdur

Nedür ol hân-kâh-ı dil-küşâ menzil-geh-i hürrem
Ki her bir hücreyi feyz-i safâda cennet-âsâdur

Ruhâm-ı suffesi elvâh-ı ferşi seng-i divârı
Ki nur-i feyz ile her biri mir'ât-ı mücellâdur

Ne cânibden nazar kılsan eger çeşm-i hakîkatle
Cemâl-i sırr-ı ma'nâ âfitâb-âsâ hüveydâdur

Aceb mi mehbit-i envâr-ı şems-i ma'rifet dirsem
Ki feyz-i pertevi her zerre-i hâkinde peydâdur

(15) bkz. I. Pala, a.e., s. 94-95.

(16) bkz. A. Gölpinarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 157.

**Aceb mi mehbit-i envâr-ı şems-i ma'rifet dirsem
Ki feyz-i pertevi her zerre-i hâkinde peydâdur**

**Gelüp gâhî ziyâret itse lâyük rûh-ı Mevlânâ
Safâ-yı vecd ile pür bir makâm-ı hâlet-efzâdur
(...)**

**Muhassal ol muallâ ma'bed ü ol dil-küşâ tekye
Ki her biri kulûb-ı mü'minîne feyz-bahşâdur (17)**

Cevrî, burada bir Mevlevîhânenin coşkun dünyasını mısralarıyla ölüm-süzleştirirken oranın hücrelerini, sofalarını, meydanını, hatta duvarının taşını bile aşka susayan gönüllere parlak birer feyz aynası olarak sunmaktadır. Bu yapının, müminlerin kalplerine nurlar bağışladığını, toprağının her bir zerresinde bereketler olduğunu söyleyerek, zaman zaman Mevlânâ hazretlerinin rûh-ı pâklerinin de burayı teşriflerini en samimi duygularla temenni etmekte.

Şeb-i arustan 720 yıl sonra aynı temennilere biz de katılıyoruz.

(17) H. Ayan, Cevrî, -Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni, Erzurum, 1981, s. 117.